

YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE METOT SORUNU

Doç. Dr. A. Hamit SUNEL (*)

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra iletişim araçlarının gittikçe artan bir hızla gelişmesi, milletler arasındaki siyaset, ekonomi ve turizm alanlarındaki alışverişlerin yoğunlaşması yabancı dilin geniş kitlelere yayılması konusundaki gerekliliği daha belirgin hâle getirmiş; yabancı dil öğrenimine olan isteği artırmıştır. Çok kısa bir sürede yabancı dil bir amaç değil, bir araç hâline gelmiş, özellikle de kişilerin sadece bir yabancı dil bilmeleri değil, herhangi bir alanda bilgi sahibi olanların yabancı dille de donatılmış olmaları onları aranan kişiler hâline getirmiştir.

Yabancı dil konusunda git gide artan istekler öğrenme sürecini kısaltmayı, daha az emekle daha çok öğrenebilmeyi, amaca en kısa ve verimli yoldan ulaşabilmeyi, kısaca metot sorununu gündeme getirmiştir.

Memleketimizde de 1950'li yılları takiben yabancı dilin ayrı bir önem kazanmasıyla her düzeyde yabancı dil öğretiminde metot sorunu ön sıralarda yer almaya başlamıştır. Bu kısa yazımızda amacımız yabancı dil öğretiminde metot seçimi konusunda birkaç söz söyleyebilmektir.

Genel olarak herhangi bir şeyin öğretilmesi sözkonusu olduğunda beş temel soruya en uygun cevabın bulunması yapılacak eğitim ve öğretimin kalitesi ve amacına ulaşabilmesi yönünden birinci derecede önemlidir.

1. Kim öğretecek?
2. Kime öğretecek?
3. Ne öğretecek?
4. Niçin öğretecek?

Bu dört sorunun cevabı alındıktan sonra karşımıza beşinci bir soru çıkmaktadır.

5. Nasıl öğretecek?

Bu beş maddeyi tek cümlede birleştirelim: "Kim, kime, neyi, niçin, nasıl öğretecek?"

Kim öğretecek sorusu öğretmeni nasıl yetiştireceğimize, kime öğretecek sorusu öğrencinin nasıl olması gerektiğine, ne öğretecek sorusu müfredatın kapsayacağı konulara götürecektir bizi. Niçin ve nasıl öğretecek sorusu ise metot sorununa ışık tutacaktır.

(*) Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

Metot kelimesi en yalın ifadesiyle bir işin yapılmasında izlenecek yol anlamına gelmektedir. Bilimsel alanda, değişik uygulamalar da dikkate alındığında, iki tür öğrenme ve öğretme metodunun varlığını görmekteyiz. Tüme varım ve tümden gelim.

Yararlanılan teknik ve materyel ne olursa olsun, bir bilginin elde edilmesinde ya önceden uygulamalar yapılarak sonuçlar tespit edilir ve yapılan uygulamaların sonuçlarından kurala gidilir, ya da önceden ortaya konulmuş olan kuraldan hareket edilerek çok sayıda uygulama yapıp bilgi pekiştirilir.

Ancak, gerek tüme varım, gerek tümden gelim metotlarında değişik materyellerden yararlanılıp, değişik teknikler uygulaması daima mümkündür. Genellikle de metot tartışması denildiğinde materyal ve teknik tartışma akla gelmektedir. Nitekim konumuzun temelini teşkil eden fransızcanın öğretilmesinde temeldeki hareket noktaları hemen hemen aynı olmakla beraber teknik ve materyal farkından dolayı Capelle, De Vive Voix, Sans Frontière, Intercode, Orange, Archipel, Transition ... gibi değişik "metot"lardan söz edilmektedir.

- Dil öğretiminde metot sorununa geçmeden önce dilin ne olduğunun bilinmesinin faydalı olacağı kanısındayız. En yaygın ve en kısa tarifıyla dil bir iletişim aracıdır. Bu iletişim aracının temelde iki ayrı yönü vardır. Algıya dayanan yönü (aspect réceptif) ve üretime dayanan yönü (aspect productif). Her iki yön iki ayrı alanda, yazılı ve sözlü alanda tezahür eder. Bu ayrım dilin dört temel becerisini çıkarır karşımıza. Bir yabancı dilin öğrenilmesi demek bu dört temel becerinin kazanılması demektir. Bir yabancı dili bilen kişi, o dili konuşabilen, konuşulduğunda anlayabilen, merakını yazılı olarak ifade edebilen ve yazılmış olanı okuyup anlayabilen kişidir. İşte dil öğretiminde metotdan söz etmek demek bu dört ana amaca götüren en uygun araçtan söz etmek demektir. Her ne kadar yabancı dil öğrenmek bu dört temel becerinin dengeli olarak kazanılması ve geliştirilmesi ise de, bazı durumlarda, kullanım amacına göre, bu dört temel beceriden bir veya birkaçının saf dışı bırakılabileceğini, değilse bile, üzerinde daha az bir önemle durulabileceğini söyleyebiliriz. İşte yabancı dil öğretiminde seçilecek metot, kullanılacak materyel ve uygulanacak teknik sorunu biraz da bu istekler, bu şartlar doğrultusunda çözüme kavuşturulacak bir sorundur.

Ayrıntılara inildiğinde ve soruna daha geniş bir açıdan bakıldığında, yabancı dil öğretiminde değişik metotlardan söz edilirse de, genel çerçeve ve temeldeki özellik yönünden iki metot mevcuttur. "indirect (dolaylı) metot" ve "direct (doğrudan) metot".

Bilindiği gibi, dil önce bir şekiller bütünü sonra da bu şekillerin yan yana dizilişlerinden meydana gelen anlamlı ifadeler bütünüdür. İnsanın bir yabancı dili öğrenmesi demek, tamamiyle yeni bir şekiller bütünü ve diziliş sistemi benimsemesi, beyninin bir sistemden, başka bir sisteme geçmesi demektir.

Yeni bir ifade sistemine geçerken ana dilin ifade sisteminden yararlanalım mı yoksa yararlanmayalım mı? İşte "direct metot" ile "indirect metot" arasındaki temel fark bu soruya verilen cevap farkıdır. Geleneksel metot, klasik metot,

dilbilgisi-çeviri metodu gibi değişik adlarla karşımıza çıkan "indirect metot" bu soruya "yararlanalım"; çeşitli değişiklikleri ile işit-gör metodu, bilişsel öğrenme metodu, kulak-dil alışkanlığı metodu, iletişimci yaklaşım gibi adlarla karşımıza çıkan "direct metot" ise "yararalanmayalım" cevabını veren metottur.

Ancak, şu hususu belirtmekte yarar var ki, son yıllarda -bildiğimiz kadarıyla fransızcanın öğretilmesinde- uygulanan metot, teknik ve kullanılan materyeller bu soruyu kesin bir biçimde "yararlanalım mı yoksa yararlanmayalım mı" şeklinde değil, hangi aşamada, nelerden, hangi ölçülerde yararlanalım" şekline dönüştürmüştür.

Yabancı dil öğretiminde eski Yunan'dan yirminci yüzyılın ortalarına kadar uygulanan ve adına "geleneksel metot", "klasik metot" denilen bu metot dilbilgisi-çeviri metodu adıyla da çıkmaktadır karşımıza. Bu metoda göre dilbilgisi bir dilin her türlü ifade vasıtasını birbirleriyle uygunluk içinde ve bir anlam ifade edecek biçimde ardarda getirebilme kurallarını öğrettiğine göre, bir dili öğrenmek demek, özellikle o dilin dilbilgisi kurallarını öğrenmek demektir, düşüncesinden hareket edilir.

Eğitimin, başlangıçta, ana dille yapıldığı, dilbilgisi kurallarının basitten karmaşığa, çok kullanılanlardan az kullanılanına doğru, metinlere dayanılarak öğretildiği, ileri aşamalarda çevirinin ağırlık kazandığı bu metotta genellikle edebiyat alanından seçilen metinler, gerek kelime, gerek dilbilgisi kurallarının öğretilmesinde gerekli ve yeterli kaynaklar olarak görülmektedir.

Bu metodun uygulanmasında, genellikle iyi seçilemeyen metinler sebebiyle, kelime zenginliği ve dilbilgisi kurallarının öğrenilip uygulanması yönünden özellikle de konuşma becerisinin geliştirilmesi yönünden istenilen noktaya ulaşılamaması durumuyla karşı karşıya kalınmıştır.

Metoda bu ve benzeri yönlerden yapılan itirazlar yirminci yüzyılın ilk yıllarında başlarsa da, özellikle yüzyılımızın ikinci yarısından sonra bu metodun karşısına "direct metot"un çıktığını görmekteyiz. Hemen her metotta, hatta her konuda, olduğu gibi klasik metot konusundaki şikayetler arasında metodun özünden değil, uygulayıcıların ilgi ve bilgi noksanlığından kaynaklananları vardır. Mesela, dilbilgisi kurallarını öğrettikten sonra uygulamasını hiç, ya da yeteri kadar yaptırmayan bir öğreticinin kusuru sanki metotta "sadece kural öğretilir, uygulaması yapılmaz" ilkesi varmış gibi değerlendirilmektedir. Oysa, kuralın öğretilmesinin çok sayıda uygulama ile belli bir otomatizmi kazandıracak derecede desteklenmemesinin bir anlam ifade etmeyeceği açıktır.

Klasik -ya da geleneksel- dediğimiz sisteme bir tepki olarak ortaya çıkan "direct metot"un temel felsefesi insanın ana dilini öğrenme sürecinden kaynaklanmaktadır. Bu metot bir yabancı dil öğrenmeyi insanın ana dilini öğrenmesiyle bir tutar. İnsan nasıl ana dilini dilbilgisi kuralları aracılığıyla öğrenmeyi, merakını ifade edebilmek için kuracağı cümle ile içinde bulunduğu durum arasında doğrudan bir bağlantı kurarak ve belli bir sıraya göre öğreniyorsa, yabancı dili de bu esasa ve bu sıraya göre öğrenmelidir düşüncesinden hareket edilmektedir.

Temel prensip ana dile hiç başvurulmaması olunca, daha ilk aşamasından itibaren eğitim yabancı dille yapılmaktadır ve öğrenen aynen ana dilin öğrenilmesinde olduğu gibi, duyarak, görerek ve tekrar ederek öğrenmek durumundadır. Bu nedenle bu metodun en yaygın uygulama alanı olan "audio-visuel" sistemde olayın cereyan ediş koşullarını (situation) görme, ses sistemini bir bütün olarak algılayabilme ve bu sistemi bir bütün olarak aynen tekrarlayabilme esastır. Bu amaca yönelik, işitme ve görme ile ilgili aletlerin kullanılması büyük bir önem arz etmektedir.

Klasik sisteme karşı çıktığı noktalarda geçerlilik payı büyük olan ve çok kısa sürede çok büyük başarılar ümededilen bu sistem ümededildiği kadar verimli olamamış, amacına ulaşamamıştır. Özellikle Fransızca'nın öğretilmesinde uygulandığı kadarıyla kısa sürede bazı değişiklikler yapılmış, metodun felsefesine sadık kalınarak geçirilen çok kısa bir süreyi takiben, tedrici olarak, çevirinin ve dilbilgisi kurallarının açıklamalarının yapıldığı ve nisbeten klasik metoda yaklaşan bir yol izlenmeye başlanmıştır.

Kullanılan teknikler, metin düzeyindeki seçimler ve özellikle konuşma becerisini geliştirmeye yönelik yoğun uygulamalarda büyük yenilikler ve kolaylıklar getirdiği herkes tarafından kabul edilen bu metod özellikle göze ve kulağa hitabeden aletlerden yararlanma ve yabancı dil öğrenmede önem arzeden hususlardan biri olan "situation" yaratma yoluyla son derece yararlı olmuş, öğrenmeyi kolaylaştırıcı roller oynamıştır.

Ancak, burada da yanlış uygulayıcılar sebebiyle öğrenenin düğme açıp kapatan, film bantını yerine yerleştiren bir kişiden farksız bir hâle geldiği durumlar olmuştur. Bu da, daha önce belirttiğimiz gibi, sistemden değil, uygulayıcı kişilerden kaynaklanan bir yanlış olmuştur.

Ne var ki getirdiği bütün yeniliklere ve kolaylıklara rağmen metod -özellikle bazı durumlarda- beklenildiği kadar verimli olamamıştır. Bize öyle geliyor ki, bu metodun umulduğu kadar başarılı olamamasının sebebi temel felsefesinde bazı hususların gözardı edilmiş olmasıdır. Daha önce söylediğimiz gibi bu metod ana dilin öğrenilmesi sürecinden hareket etmektedir. Ancak, görülen şudur ki, burada dikkatten kaçan husus ana dilin öğrenilmesinin insandan ve çevreden kaynaklanan koşulların yeniden yaratılmasının hemen hemen tümüyle imkânsız olmasıdır.

Öncelikle, yabancı dil öğrenen kişi ana dilini öğrenen kişiye nazaran, dilin çevre ile ilgili koşulları yönünden çok daha az imkâna sahiptir. Sadece ders süresinde o dille temasta bulunmak metodun aleyhine işleyen bir faktördür. Buna öğrenenin yetersiz dil düzeyi ile dersi anlama ve meramını ifade edebilme zorunluluğunu da eklemek gerekir. Bu durumda, öğrenenin yanlış kullanımlar benimsemesinin yanı sıra yanlışlıklardan kaçınmak için derse daha az iştirak etmesi ihtimali ortaya çıkacaktır.

İkinci ve önemli olan husus, yabancı dil öğrenmek amacıyla yola çıkmış olan bir kişinin daha önce kendi ana dilini, bu dilin işleyiş mantığını öğrenmiş olmasıdır. Öğretim ne kadar tümüyle yabancı dille yapılırsa yapılsın, ne kadar ana dil işe

karıştırılmayacak denilirse denilsin, kişi yeni öğreneceği dili -sesli veya sessiz- kendi diliyle mukayese edecektir, tek başına yaptığı yanlış mukayeseler veya mukayeseler sonunda varacağı yanlış sonuçlar telafisi mümkün olmayan yanlış bilgi edinimlerine sebep olacaktır.

En önemlisi ise, çocuk psikolojisi ile uğraşanların da belirttiği gibi, insan beyninin çocuk yaşlardayken daha çabuk ve daha geniş bir algı ve kayıt yeteneğine sahip olması ve bu yeteneğin zamana bağlı olarak büyük bir hızla kaybolmasıdır.

Öğrenme psikolojisinde, özellikle de dil öğrenme alanında iki ayrı öğrenme tarz ve döneminin varlığından söz edilmektedir. Değişik adlandırmalarıyla **refleksle öğrenme**, **alışkanlıkla öğrenme**, **koşullandırma ile öğrenme** (apprentis-sage conditionné) adlarıyla karşımıza çıkan birinci dönem; insanın artık soyutlama yapabilmeye başladığı **mantığa vurma yoluyla öğrenme**, **kavramsal öğrenme** (apprentissage conceptuel) denilen ikinci dönem.

Apansız (ani) hafızanın en açık olduğu birinci dönem 8/9 yaşa kadardır. 8/9 - 12/13 yaşlar arası her iki tür öğrenmenin aynı düzeyde olduğu dönemdir. 12/13 yaştan sonra insanın daha çok mantığa vurarak, bilgileri kavramlar üzerine oturtarak (apprentissage conceptuel) öğrendiği dönem başlar (1). Nitekim Prof. Dr. Gülseren Günçe, Prof. Dr. Arthur T. Jersild'dan **Çocuk Psikolojisi** adıyla yaptığı çeviride "küçük çocukların yabancı dilin ses ve duyuş özelliklerine karşı çok kesin bir kulakları olduğunu, daha ileri yaşlarda ise çocukların ve büyüklerin, dil öğrenirken daha çok dilbilgisi, kavram ve anlam üstünde durduklarını ve birincilerin bu nedenle üstün bir durumda olduklarını" (2) belirtmektedir.

Bu durum gözönünde bulundurulduğunda yabancı dil öğretimi konusunda metot seçimi yapılırken, ya da herhangi bir metot belli bir temele oturtulurken öğrenecek kişinin yaşının son derece önemli olduğunu dikkate almak gerek sonucuna varabiliriz. Şöyle ki, 12/13 yaşına kadar olan kişilerde (kültür ve yetişme farklılıklarını dikkate alarak bir yaş aşağı inip bir yaş yukarı çıkabiliriz) temelinde alışkanlığa, şartlanmaya dayalı öğretim bulunan herhangi bir metodu uygulamamız ile 18/19 yaşına gelmiş bir kişide aynı metodu uygulamamız arasında varılacak başarı noktası yönünden farklılıklar olacağı kesindir. 9 yaşındaki çocuk gördüğünü veya duyduğunu bir defada öğrenebiliyorsa 18 yaşına gelmiş bir kişinin bir defada öğrenme ihtimali daha azdır. İşitmeye ve taklide dayalı bir sistemde 12 yaşa kadar olan çocuklarda iyi sonuçlar alındığı gözlemlenmiştir (3). İşitme ve görme esasına göre dil öğreten bir sistemin ilkokula veya ortaokula başlayan öğrencilerdeki başarısı ile üniversite öğrencilerindeki başarısının farklılığı metot seçiminde, en azından uygulama aşamalarının süresi konusunda bize ışık tutmalıdır. İşit-gör (audio-visuel) sisteminin uygulanmasından kısa bir süre sonra bu husus dikkate alınarak, sistemin

(1) Bu bilgiler için bkz. *Les Langues Vivantes et le Monde Moderne*, Publ. du Conseil de la Coopération Culturelle, AIDELA, 1968, P: 32.

(2) Arthur T. Jersild, (Çev. Gülseren Günçe) *Çocuk Psikolojisi*, Ankara Üniversitesi yayını, 1972, cilt III. s. 64.

(3) *Les Langues Vivantes et le Monde Moderne*, Publ. du Conseil de la Coopération Culturelle, AIDELA, 1968, p: 89.

ileri aşamalarında bazı değişikliklere gidilmiş, anlam ve kavrama dayalı öğretime yönelinmiştir (Capelle II, III, IV'de olduğu gibi).

Eğitimde herhangi bir alanda uygulanacak metodun seçiminin yanı sıra ölçme ve değerlendirmede uygulanacak sistemin seçimi de önem arz etmektedir. Ölçme ve değerlendirme metodu ile öğretim metodu arasında bir paralellik bulunmalıdır. Mesela, analiz ve senteze dayalı bir öğretim sisteminin verimini, başarısını test usulü ile ölçmek herhalde sağlıklı olmasa gerek. Nitekim son yıllarda gerek Anadolu Liselerine, gerek Üniversitelere giriş sınavlarında "test tekniği"nden sıkça söz edilmekte; ilkokulların ve liselerin değil, dershanelerin uyguladıkları metotların bu sınavlara "daha iyi" hazırladıkları kanaati yaygınlık kazanmaktadır.

Yabancı dilde de bu farklılığa rastlamaktayız. Aslında iyi bir ölçme sisteminde dilin dört temel işlevinin de ölçülmesi gerekmektedir. Ancak, yabancı dil konusunda, teste bağlı bir ölçmede bu dört işlevden sadece biri ölçülebilmektedir. Dil bir alet olduğuna göre kişinin bu aleti bizzat kendisinin ne dereceye kadar kullanabildiğinin ölçülmesinde fayda ve gereklilik vardır. Çünkü, yabancı dilin bilinmesinde önemli olan husus cümlede boş bırakılan yere hangi ögenin geleceğini seçenekler arasından bulup çıkarabilmek değil, o cümlenin tümünü kişinin kendisinin kurabilmesi, ileteceği mesajı kendisinin oluşturabilmesidir.

Bu konuda küçük bir grupta yaptığımız bir test sınavında adaylar 56/100 ile 84/100 arasında puanlar aldılar. Bu kez ilk sınavdaki cümleleri adayların bizzat kendilerinin kurmaları esasına dayalı bir sınav yaptığımızda adayların aldıkları puanlar 22/100 ile 62/100 arasında (% 72'si 50/100 puanın altında olmak üzere) değişti. Sınavlara test usulüne göre hazırlanan bu kişiler belki de dili bilen fakat kullanmayı bilmeyen kişiler olarak yetişmişlerdi. Ancak şunu hemen belirtmekte fayda var ki, vardığımız bu sonuç yabancı dil konusundadır. Diğer bilim alanlarında test sınavı böyle bir sonuç vermeyebilir.

Öğrencilere verilecek bilgilerin neler olacağını ve bu bilgilerin hangi esaslar çerçevesinde verileceğinin tespitinde bu bilgilerin kullanım alanlarının da önemi büyüktür. Dil öğrenecek kişinin neyi ne derece öğreneceği, bu aleti nerede ve ne amaçla kullanacağına da bağlıdır.

Bir bilim adamı adayına öğretilecek yabancı dil -bilim alanının terminolojisi hariç- ile turizm alanında kullanılmak amacıyla öğretilen dil dört temel beceriden hangisine daha çok önem ve öncelik verilmesi gerektiği yönünden birbirlerinden farklı olacaktır. En azından, dört ayrı beceriye asgari ağırlığın verilmesiyle beraber, birincisinde konuşma yönü ikincisindeki kadar ağırlıklı olmayabilir.

Dil öğretiminde metot söz konusu olduğunda yapılması gereken önemli işlerden biri de, takibedilecek metot ne olursa olsun, bu metodun kitabına o dili öğretecek olan ülkenin insanlarının da katkısının bulunmasıdır.

Bir yabancı dilin öğrenilmesinde benzerliklerin ve karşılıkların bilinmesi son derece önemlidir. Bazı yapılar ana dildeki yapılarla benzerlik gösterdiğinden çok kolayca öğrenilebildiği halde ana dilde bulunmayan, ya da ana dildeki yapılarla tezat

gösteren yapılar kolay kolay öğrenilemeyebilir. Soruna bu yönden bakıldığında hangi konulara ne kadar ağırlık verileceğinin tayininde iki dili de bilen, öğrenme zorluk ve kolaylıklarından haberdar olan kişinin katkısı daha büyük, daha kapsamlı ve daha faydalı olacaktır. En basit örneği ile "regarder" (bakmak) fiili fransızcada hiçbir özelliği olmayan, bir fransız tarafından yazılan dil öğretim kitaplarında fazlaca yer alması gerekmeyen bir fiil olabilir. Ancak, Türkler için hazırlanacak bir fransızca öğretim kitabında üzerinde çok durulması, mesela "lire" (okumak) fiiline nazaran üzerinde daha çok altıştırma yapılması gereken bir fiildir. Aynı fiilin bir İngiliz tarafından öğrenilmesinde ise hiçbir zorluk yoktur.

Dil öğreten kitaplarda seçilecek kelimelerin tespitinde sadece yabancı dilin kelime frekansının değil, ana dildeki kelime frekansının da dikkate alınması gerekir. Ne yazık ki bu alanda bizim dilimizde yapılmış en küçük bir çalışma bile yoktur.

Sonuç olarak yabancı dil öğretiminde metot konusunda, memleketimizde son yıllarda yapıldığı gibi, herhangi bir metodu her düzey ve her amaç için en geçerli metot olarak kabul edip, diğerlerini bütünüyle reddetmek yerine eğitimin değişken özellik ve taleplerini dikkate alarak metotlar içinden onların durumuna en uygun yönlerinin seçilmesi cihetine gidilmesinin daha doğru olacağı söylenebilir.